

Forfatter: Winther, Christian

Titel: Poetiske Skrifter

Citation: Winther, Christian: "Poetiske Skrifter", i Winther, Christian: *Poetiske Skrifter*, udg. af Oluf Friis , 1927-29, s. 360. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-winterchr02val-shoot-idm140340186760736/facsimile.pdf> (tilgået 24. april 2024)

Anvendt udgave: Poetiske Skrifter

HJORTENS FLUGT.

»Hjortens Flugt« udkom 28. Novbr. 1855, 2. Oplag 22. Decbr. samme Aar, 3. Oplag 16. Januar 1856.

En kommenteret Udgave med Indledning er besørget af Verner Dahlerup (20. Oplag 1925). Det er en klassisk Udgave af et klassisk Værk. Her henvises en Gang for alle til Dahlerups grundlæggende Kommentar. Men da nyt Kildestof er fremdraget, har Kommentaren maattet udvides.

Fra Olaf Hansens Udgave af »Hjortens Flugt« i Dansk lærerforeningens Serie er hentet enkelte Oplysninger.

I Kommentaren vil man flere Gange finde Henvisninger til Winthers »Studiebog«, hvorom se *Indledning*, XIX.

Forspil

87 *Kildemarkedsplads* I Forbindelse med Besøgene ved »de hellige Kilder«, især St. Hans Nat, holdtes tidligere, tildels endnu paa Chr. Winthers Tid (bl. a. ved St. Mogens's Kilde i Nestvedegnen tæt ved Chr. Winthers Fødeby), Markeder med alt hvad dertil hører af Lystighed og Folkeliv. Se H. C. Andersens »Kun en Spillemand« (Kap. VII og VIII). — Winther skildrer sig selv i Billedet af en Liredrejer, der foreviser maaledede Billeder og synger og spiller for Publikum. Smlgn. *Perspektivkassemanden* i Oehlenschlägers »St. Hans Aften Spil.«

Hvor vise Mænd og store Helte smlgn. Aarestrups Skildring af Vokskabinettet i Digtet »Dyrehaugen«:

Bonaparte, Tordenskjold, Robespierre —
Brune Banditter, Tyrkernes Herre —
Konger og Keisere — see, hvor de staae,
Som i levende Live, med Voxnasser paa!

Assemblee Selskab, Forsamling. gravitetisk værdigt, alvorligt.

- 88 *Lire* Drejelire, en Slags Haandlirekasse *Hækkebræt* gammeldags Strenginstrument, som blev anslaaet med Hamre. *Harpe* Mundharpe, Mundharmonika. Winther har vel haft Slutningslinjerne af Titelbladet til »Peder Paars« i Ørene, hvor Holberg oplyser, at hans ny sandfærdige *Vise* »klinger vel til alleslags Instrumenter, i sær til Hækkebræt eller Lire«.
- Frimestre* Haandværkere, som ikke hørte til noget Lav og arbejdede uden Svende; her menes naturligvis Fuglene.
- den indianske Mand* Indianere og andre vilde forevistes ofte paa Markeder. Smlgn. Aarestrups »Dyrehaugen«, tredie Strofe.
- Dagmoder* Morgenrøden. I Peder Syvs »Udvalde danske Viser« (1695) er Ordet optaget iblandt Gamle og sære Ords Forklaring: »D a g m o r. Dagmoder. Aurora«.
- Flugten
- 89 *Kongeborgen* Gurre Slot.
- 90 *Øglegaarden* Vedel Simonsen omtaler i sin Bog: »Bidrag til danske Slottes og Herreborges Bygnings- og Befæstnings Historie i den catholske Tidsalder« (1840) Borgfængslet og beskriver det: »Da nu ogsaa Skrubtudser, Øgler og Slinger heel ofte have deres Tilhold i slige fugtige Kældere, saa hidrørte formodentlig derfra Navnet *Ormegaarde*«.
- 91 *Borgeled* den første Indgang til Slottet, laa for Enden af den Allé eller »Gyde«, der førte op til det (Ovennævnte Afhandling af Vedel Simonsen Side 61). *Rosenlund* »den Skov, der nærmest omgav Gaarden og som oftest var indrettet til Park eller Dyrehauge« (Vedel Simonsen, Side 62).
- Løbene* Forbenene. *Blad* Partiet omkring Skulderbladene.
- 92 *tør ved* behøver. *dannis* brav. *Hofsinder* Adelsmænd, der gjorde Tjeneste ved Hoffet, her: om Hoffunktionsærer i Almindelighed.
- 95 *ringle sig* ligge sammenrullet.
- 96 *kurede* rugede.

- 97 *Pesten* i Aarene 1349—50 hærgede »den sorte Død« Danmark. I »Studiebogen« (Side 56) har Winther under Optegnelser til Valdemar Atterdags Historie fra en Afhandling af Vedel Simonsen (se *Indledningen* XXI) skrevet: NB *Pesten*. Forøvrigt nævnes *Pesten* i selv de mindste danske Historiebøger.
- 98 *fortrøden* sendrægtigt (modsat ufortrøden). *Bullen* *Stammen*.
- 100 *Thi Hjorten høiligt elsker . . den Velklang* Det er alment kendt, at Hjorten holder af Musik. Se Winthers Digt »Vinterlandskab«, trettende Strofe (Første Bind, 17). Oehlschläger har benyttet Trækket i Sangen »Jagten« i »Helge« (»Han lytted, han dvæled, han elsked denne Lyd«).
I Møllen
- 102 *Møllen* maa tænkes liggende ved Nordenden af Præstøfjord. Egnen med sin Rigdom af Vandløb havde i ældre Tid mange Vandmøller. Der er ingen Grund til at tro, at Winther særligt skulde have tænkt paa Vindbyholt Vandmølle. Skildringen af Møllen er almen-typisk, næsten identisk med Billedet af Vandmøllen i »Svend og Inger« fra Egnen omkring gamle Tapernøje Kro.
Bolefjord gammelt Navn paa Præstø Fjord. Winther har i Reglen sine gamle Stednavne fra Pontoppidans »Danske Atlas«. Her forekommer det dog ikke.
- 103 *Axelhoved* en nu nedlagt Landsby, der laa ikke langt fra det nuværende Lindersvold, nord for Præstø Fjord. I Pontoppidans »Danske Atlas« (III, 127) staar der: »*Lindersvold*, ikke langt fra Gaarden skal tilforn have været en liden Landsbye, navnlig Axel-Hoved«.
- 103 *Vildbanegaarden* Kongens Vildtbane (Jagtdistrikt) i Sydsjælland begrænsedes ved et højt Dige, »Vildtbane-grøften«, strækkende sig fra Præstø Fjord til Dybsø Fjord. Ved et stort Led i Vildtbane-grøften laa det saakaldte »Vildbanehus«, syd for Byen Snosere (se P. Jensen »Snosere Sogn«, Side 102, 216, 310).
det lange smalle Fedd Halvøen, der begrænser Præstø Fjord mod Øst.
- 104 *ympe* pøde. *hæge* passe. *bisede* plukke Bladene af.

- 105 *before* angive, anklage uden Grund, bagtale. *Fore Adfærd*, *Optræden*.
Rhitra
- 112 *Axelvold* Winther har åbenbart sammenblandet Navnene paa den gamle Herregaard *Lindersvold* og den gamle Landsby *Axel-Hoved*
- 113 *En Hemmelighed*, *har hun se »Jørgen og Anna«*, Strofe 12.
Roholt Landsbyen Roholte i »Faxøe Herred«.
- 114 *skovbegroede Fedd* I »Danske Atlas« (III, 129) fortæles: »I forrige Tider har denne Halve-Øe gandske været begroet med Skov«.
grande Nabo, *syde koge*.
- 115 *Den fremmede Qvinde* I »Studiebogen« (Side 39) har Winther nedskrevet et Notat fra Huitfelds Krønike (Side 625). Hos Huitfeld læses: »1404. Udi dette Aar / paa Lante Ryen Døde en Qvinde / hed Gulitze / hun vaar den sidste / som leffde aff dem der Vendiske hafde tald.« Se *Indledning XXVII*.
Dobbel Spil, især Terningspil.
- 116 *Rhitra* Navnet har Winther rimeligvis selv dannet efter det vendiske Bynavn Rhetra.
- 117 *strippe* strejfe om, løbe fra Sted til Sted.
- 120 *hellig Antons Kloster* I Præstø laa et bekendt St. Antonii Kloster (der dog først oprettedes under Kristian den Første). Klosteret nævnes i »Danske Atlas« (uden Angivelse af Aaret for dets Grundlæggelse) idet Huitfeld mener, at Præstø, »egentlig en Halvø eller Peninsula, fordum beboet af Præster eller geistlige Ordens Folk«, har sit Navn efter »Monkene af S. Antonii Kloster, som her var navnkundigt« (III, 106).
hist paa Skrænt smlg. Side 144, Linje 19.
- 121 *ad samme Vej hun kom* Til Skildringen af Rhitras Nattebesøg hos Jørgen har Winther brugt Træk fra Folketroen om Maren og Mareridtet (især: »Som en Egelbul tungt over Brystet det ham laac«). Den nærmeste litterære Kilde for hans Kendskab til Mare-Sagnene er Thiele (»Danmarks Folkesagn« II, 280---282). Thiele fortæller Sagnet om Bondekarlen, der

havde en Marc til Kæreste, som fik menneskelig Skikkelse, da han stoppede en Pind i det lille Hul, hvorigennem hun var kommet ind til ham. Da han mange Aar senere i Spøg viste hende Hullet og tog Pinden ud, forsvandt hun igen ud gennem det. I en Note tilføjer Thiele: »Sagnet om Marens Flugt ud igennem Hullet paa Egestolpen synes at staae i Forbindelse med Mephistophele's Replik i Goethes Faust:

»s' ist ein Gesetz der Teufel und Gespenster:
Wo sie hineingeschlüpft, da müssen sie hinaus.«

Det er disse Linjer Winther benytter. Jørgens For-
driven af Marcn ved at nævne Jesu Navn og lade
Maanelyset komme ind i Stuen har ingen Hjemmel
i Folketroen.

Den vandrende Sanger

124 *de lysegule Knopper* Frugtraklerne.

Sime tynd Snor, især Halmreb, her: Reb til at binde
om Humlestængerne.

Øverstestuen Storstuen, et Rum, der til daglig stod
øde, kun møbleret med Kister.

en Skjenk en Drik.

125 *En vandrende Sanger* omvandrende »Legere« omtales
ofte i Middelalderen. Fra først af (i det 12. Aarh.)
var de lidet ansete Udlændinge, Gøglere, som spillede
paa Strenginstrumenter eller Pibe; men mod Middel-
alderens Slutning optraadte de ogsaa som Sangere, og
deres Anselse steg, ved at de nu ofte var Landets
Børn og faste Gæster ved Kongernes Hoffer. Se H.
Schück: »Lekare och ballader« (»Samlare« XII, 1891)
og Axel Olrik: »Middelalderens vandrende Spille-
mænd« (»Opuscula Philol. 1887). Winther har Figuren
fra Folkevisen om »Kong Didrik og hans Kæmper«,
hvor Folker nævnes blandt Kong Didriks Mænd:

»Der stander i det tiende Skjold
En Fedel og en Bue;
Dem fører han Folker Spillemand —
Han vilde drikke og ikke sove.«

- Se videre om Folker Lovmandsen i *Indledning XXI* og Folkevisen »Folker Lovmandsen og Dronning Helveg«.
- I *Kongsgaarden*
- 128 *Kong Erik d. e. Erik af Pommern.*
Gurve Pontoppidan bruger i »Danske Atlas« i Alm. Formen *Gure*, men nævner blandt andre Former ogsaa *Curve* (II, 253).
Høielofts-Sal Højeloftet var den øverste og fineste Etage i en Borg.
den engellandske Frøken Erik af Pommerns Dronning, Filippa, Datter af den engelske Konge Henrik den Fjerde. *Frøken* var i Middelalderen Betegnelse for Kongedøtre eller fyrstelige Kvinder i det hele.
Gemal bruges i ældre Sprog lig *Gemalinde*, Ægtefælle.
- 129 *Hagelskur* Hagelbyge.
Strange Nielsen Den historiske Hr. Strange Nielsen til Nørholm nævnes ligesom hans Fader flere Gange hos Huitfeld, blev Rigshovmester 1480, levede endnu 1498. Han tilhører den bekendte jydsk Adelsslægt *Strange* sønnerne (se »Danmarks Adelsaarbog« (1888, Side 63) og *Indledningen* til *Ebbe Skammelsøn-Visen* i »Danmarks gamle Folkeviser«, Nr. 354). Winthers *Strange Nielsen* er iøvrigt fri Digtning. Se *Indledning XXV*.
Frøken Ellen ugifte Adelsdamer i Middelalderen kaldtes i Almindelighed »Jomfru«.
den gamle Dronning Dronning Margrethe.
- 130 *Fruerbuur* Kvindebevægelse (smilgn. Fadebur).
den unge Dronning Filippa.
- 131 *foldet* indelukket i en Indhegning, sat i Fold.
- 132 *taaltig* fredsommelig, taalmodig.
Stød Hindring. At lægge Stød i Vejen for en 5: at lægge Hindringer i Vejen.
- 133 *Holsters Land* Kong Erik førte langvarige Kampe med de holstenske Grever om Sønderjylland.
Liig Odderen Under Aaret 1417 meddeler Huitfeld (Side 669): »Om Sommeren i dette Aar / vaar Kongen udi en Rystning til Lands oc til Vands / hand holt lenge

Seen / før hand vilde lande. De kallede hannem derfor
en Odder / for hand icke vilde haffve Halen aff Van-
det.»

136 *Spænger* Guld eller Sølvspænder.

138 *som hun var To* Hun var Dobbeltgænger.

141 *Ja, bort! ja, han maa bort!* Af Skildringen af Kongens
Kaseri synes at fremgaa, at Rhitra har beskyldt Stran-
ge for at efterstræbe hende (smilgn. »hendes Ord
fandt Vej til Hjertet«). Men ikke nok hermed, det
vilde jo ikke ramme Ellen. Hun har derfor bag-
vasket ham ved at robe, at der var et Elskovsforhold
mellem de to [»en Tøite« kalder Kongen Ellen]. Saa
var deres Straf sikker. I den gamle »Gaardsret«, som
tillægges Erik af Pommern, findes et Stykke »Om Jom-
frukræncker« med Straffebestemmelser for den Ridder
eller Svend, der forfører en Jomfru i Kongens Gaard
(Slot). Straffen bliver forskellig efter den paagældens-
des Rang, men fælles for dem er, at Jomfrukrænkeren
skal »bliffæ æreløss oc forswæræ (rømme) swo hans
land oc rigi«. (»Gamle danske Love« ved Kolderup Ro-
senvinge, V, 35). Loven fortsætter: »oc hun, som seg
lader kræncke oc skammæ, skal rømmæ oc forswæræ
drotningens gard, oc kommæ ther alder meræ oc wære
swo skend oc æreløss«.

Ellens Straf er imidlertid ikke blot Bortjagning, men
den særlige Straf, som kaldes *Indemuring* (se Side 262:
»Indmuret der hun sidder«). Indmuringsstraffen har
Winther kendt mange Steder fra (Thiele, I. T. Becker).
Straffen kendes først lovhjemlet paa Frederik den An-
dens Tid. Fra Vedel Simonsen (se *Indledning*, XXI)
har Winther »vidste, at Kong Valdemar lod Dronning
Helvig *indmure* eller *indsætte* paa Søborg Slot som
Straf for hendes Elskov til Folker Lovmandsen. Det
er vel dette, der har givet ham Ideen til at anvende
Straffen her.

141 *vævede i Lad* »væve i Lad« er det staaende Folkevise-
udtryk for kunstfærdigt kvindeligt Haandarbejde,
Kunstvævning (*Lad* Guldbræmme, Pynthebaand).

366

- 143 *pleier van plejer.*
Frueklostre Nonneklostre; i mange af dem var de fleste af Nonnerne Adelsdamer.
Gulitza
- 146 *en stridhaaret Ulv* Gulitza er Varulv
- 148 *Eders Jomfruland* Pontoppidan skriver i »Danske Atlas« (III, 1443): »Navnet Møen foregives at have sin Oprindelse af det gammeldags danske, nu sielden brugelige Ord *Møe* eller *Jomfrue*, ligesom det og af nogle paa Latin kaldes *Virginia Danica*, *i*: det danske *Jomfrueland*«. *streed med Steen* strittede, kastede.
- 149 *De gamle Guders Hær* Man behøver neppe at søge Kilden for, hvad Winther fortæller om de vendiske Guder længere borte end B. S. Ingemanns »Grundtræk til en nordisk, slavisk og vendisk Gudelære« (trykt i »Program for Sorø Akademi« (1824) og i 12. Bind af »Samlede Skrifter«). Her fortælles om den øverste af de onde Guder *Czernebog*, »den sorte Gud« eller »Mørkets Gud, om *Swantewit* og hans hellige hvide Hest, »paa hvilken Guden selv troedes om Natten at drage til Kamp mod Helligdommens Fiender« og om *Sieba*, Livets og Kærlighedens Gudinde. Som Hovedstedet for den vendiske Gudsdyrkelse nævnes Rhetra, der dog ikke nærmere beskrives. — Men alt hvad Winther fortæller om Templet i Klippehulen, den hemmelige Kult (om Dagen var Præsterne Bønder), Jomfruofringen har — saavidt Udg. har kunnet faa oplyst — ingen Hjemmel i Litteraturen om Venderne. — I sin Prinsesselæretid har Winther uvilkaarligt maattet blive bekendt med et og andet om den vendiske Gudsdyrkelse. Tæt ved Neu-Strelitz ligger Byen Prilwitz og Tollenzer Søen, hvor man har ment at finde Stedet for det gamle Rhetra (se »Die gottesdienstlichen Altertümer der Obotriten« af A. G. Masch, udgivet af Daniel Woge (1771)). Slottet i Neu-Strelitz ejede et stort Bibliotek og en Samling obotritisk-vendiske Oldsager (N. Bøgh II, 425).
- 154 *skjæmmed ei min Slægt* hendes Slægt var jo Fiskere.

- 155 *hellig Anton* den hellige Antonius af Padova (1195—1231), om hvem det hedder, at selv Fiskene lyttede til hans Prædiken, blev ofte anraabt af Fiskerne. *Videslet* gammelt Navn paa de østlige danske Øer. Forekommer ikke i »Danske Atlas«, men bl. a. hos Huitfeld (Side 4), hvor det hedder om Dan, at han blev sat til en »Regenter offver Sieland / Møen / Falster / Laaland / oc alle de Insuler / under it almindeligt Naffn / at være kaldne / Viitheslet«.
- 157 *Ham Dyreskikkelse*. Se Side 146: »en stridhaaret Ulv«.
- 158 *en Ugles Hjerter*
Se *Indledning XXI*. I Feilbergs *Seddsamling* (»Folkes mindesamlingen« paa det kgl. Bibliotek) finder man under *Ugle* en Henvisning til Soldans »Geschichte der Hexenprozesse«. I Førstedgaven (1843) læser man imellem en Række Exempler paa romersk Overtro: »Ein Uhuherz [Hornuglehjerter] auf die linke Brust (slmgn. »hvor Blodets Kilde syder til Venstre vild og varm«) eines schlafenden Weibes gelegt, entlockt ihr alle Geheimnisse«. Dette er aabenbart Winthers Kilde. Troen paa Uglehjerterets Trolddomsmagt kendes ogsaa andre Steder fra. I Angelo de Gubernatis': »Die Thiere in der indogermanischen Mythologie« læser man følgende (Side 530): »Die Gabe der Prophetie ist nach dem Volksglauben bei der Eule so gross, dass Albertus Magnus zu seiner Zeit ganz ernsthaft schreiben konnte: »Si cor ejus cum dextro pede super dormientem ponatur statim tibi dicit quidquid fecerit, et quidquid ab eo interrogaveris. Et hoc a fratibus nostris expertum est moderno tempore«. I dansk Folketro synes det ikke at være noget alment udbredt Træk. En enkelt Meddelelse om dets Forekomst findes i »Jydske Samlinger til Historie og Topografi« (IV, 159) og lyder som følger: At udfritte hemmelige Ting og Bedrifter, Anslag og Oplag. Tag Hjertet af en Natugle eller Hornugle tet op til Hjertet paa et hart sovende Menneske og adspørg saa om hvis, som talet eller bedrevet er, da siger samme Menneske med høy

Røst alt, hvad det haver gjort eller vil gøre, saa og alt, hvad det haver talet og snakket, sandferdeligen« (fra *Kvers ved Graasten*). For Hjælp til Oplysningerne om Uglehjertet i Folketroen er jeg megen Tak skyldig til Hr. J. E. Tang Kristensen (Assistent i Dansk Folkes mindesamling).

- 160 *Ved Susaæ hist der ligger Ved Susaas* (ældre: Næs-
aas) Udløb i Havet ved Karrebæksminde laa Gavnøe
Kloster, et Nonnekloster, der 1400 blev stiftet af Dr.
Margrethe. Dets Historie er lidet bekendt, ingen af
dets Abbedisser eller Priorinder forekommer. Naar
Winther i ottende Strofe af »Paa Herregaarden« gør
Stranges Moster til Priorinde, er det saaledes fri Digt-
ning (se J. B. Daugaard: »De danske Klostre i Middel-
alderen«). Heller ikke Beskrivelsen af Klostreet som »et
Huus med Taarne paa« stemmer med Virkeligheden.
Jørgen og Anna
- 162 *Sokklæde* se Side 77.
En Huulvei sig krummer fra Møllen kommer hun hur-
tigt ned til Stranden og følger saa Vejen langs Præste-
Fjord til Klosteret i Præstø.
- 168 *Axelhoved Sogn* noget Sogu af det Navn findes ikke
nu og nævnes heller ikke i »Dansk Atlas«. Winther
vil vel hermed betegne Egnen omkring Axelhoved.
Føring Fødevarer.
- 169 *den væne Brud* Brudedragten var over hele Sjælland
sort, af Vadmel eller Silke, ikke som hos Winther rød.
(Se I. S. Møller: »Folkedragter i Nordvestsjælland«
(1926), Side 160). I O. D. Lützens »Præstøe Amt« (Side
36—37) meddeles om Huen og Haaret: »Bruden bærer
her (Sydsjælland) et saakaldet Nakkestykke 5: et
rundt Stykke Silketøi, der er behængt med Perler og
Alt hvad glimre kan, paa Haaret, der er glat opstrøget
eller, som det kaldes, flettet i Nakken, og samme Pynt
bære alle Brudepigerne«.
- 169 *Skafferne* de, som ved Gilder førte Opsyn med Mad
og Drikke og forestod Beværtningen og holdt Orden
ved Bordet.
Stodderne efter gammel Bondeskik fik ogsaa Lande-

vejenes færende Folk Del i Festen. Smlgn. »Vaabens dragerens Ed« (Første Bind, Side 99).

170 *Løkke* indhegnet Mark.

171 *Med Iodne Spidser to Hjortens Takker* er i den første Tid efter deres Frembrud omgivne af en laadden Hud eller »Bast«.

spored vejrede, mærkede ved Hjælp af Lugten, at nogen nærmede sig.

vexede gik frem. Ordet er brugt af Winther i en friere, mere alm. Betydning, tilhører egentlig Jagtsproget, hvor det bruges om Vildtets Færden ad dets *Vexsler* (5: Stier, som Vildtet plejer at følge til og fra Steder, hvor det søger sin Føde).

Skovbroderen

173 *Dagmoer* se Noten til Side 88.

174 *et Seilskib* anbragt her af Winther for ved Siden af Munken at minde om Sømanden (Krigeren) i Peder Jernskæg.

175 *Knori* det samme som Knast.

176 *Niels Strangesøn til Ørum og Hylleslev* Hr. Niels Strangesen til Norringtoft, Ridder og Rigsraad under Dr. Margrethe, fik 1406 Hillerslev faste Gaard i Thy som Pantelaan af Kronen og 1408 tillige Ørum Lehn. Døde 1424 og ligger begravet i Vestervig Kirke, hvor hans Ligsten med Slægtvaabnet endnu findes (se »Danske Adelslægter« ved Thiset, II (1891), og Folkevisen »Nilus Strangesøns Stenstue« i D. g. F. VII, Nr. 424). Winthers Kilde for de faa historiske Træk, han benytter, om Niels Strangesen er sikkert Huitfeld.

177 *Peder Jernskjæg*

I sin »Studiebog« (Side 15) har Winther gjort følgende to Notater:

Peder Jernskjæg siges i en Slægtbog, at have havt en Skave til Hustru, berygtet for Letfærdighed, hvilken han derfor kryste ihjel i Børselseng, der han havde sit Harnisk paa under Klæderne, og han mente det ei at være sit Barn. | Peder Syv :|

P. J. : Skegge :| — Vaaben: Ibskal i blaat Feld, paa Hjelmen 7 grønne Paafuglefler — Hovedsmand [?] under Waldemar Atterdag — Tog til Wismar — Nederlag — Fangenskab — Undkommen ved List — Forstift Drukken-skab, under hvilket han bandende og formaledidende, bærer een af sine Staldbrødre til Søen — Har anraabt det hellige Blod, som opbevaredes i Schwerin.

Det første er et Notat fra Peder Syvs »Udvalde Danske Viser« (2. Bogs fjerde Part, Nr. LXXXI), hvor det er føjet som »Forklaring« til Visen »Karl Høfding han sidder paa Ramsø«. Det andet Notat er Excerpt fra Huitfeldts Krønike (516 og 519).

177 *Stakarl* Stakkell, Stodder (opr. »Stavkarl«, d. e. en Mand, som gaar med Tiggerstav).

179 *Skjæggers Skjold*, se Noten til *Peder Jernskæg* ovenfor.

Ibskal en hvid riflet Muslingeskal. Sit Navn har den fra, at Pilgrimmenes Skytshelgen, Apostlen Jakob (Ib eller Jeppe), i Middelalderen ofte afbildedes med en saadan Muslingeskal i Haanden.

Hr. Peder Jernskjæg

181 *En faarnet Borg* Om Peder Jernskægs Borg fortælles intet i Historien. Winther har henlagt den til Nordkysten af Sjælland, uden at han vist har villet lokalisere den til noget bestemt Sted.

Gjøs egentlig et mindre Flag, der sættes paa Bovsprydet af Krigsskibe, der ligger til Ankers. Winther bruger det fejlagtigt, synes at have opfattet det i Lighed med Skøde, som et Tov, der anvendes ved Sejlernes Manøvrering.

182 *Kong Volmer* Valdemar Atterdag.
virke den allerfineste Væv spinde de snildeste Rænker.

183 *den salte Rhin* bruges i Folkeviserne som Omskrivning for Havet.

de deres Glutter aved med Jernskjæggers Navn Trækket er uhistorisk, formodentlig laant fra Tordenskjolds Historie.

Gulland Gotland. Valdemar Atterdags Tog til Gotland og Indtagelsen af Visby fandt Sted i 1361. Kongen holdt sit Indtog ikke gennem Byportene, men gennem et Hul, han havde ladet bryde i Muren. For at undgaa Plyndring maatte Borgerne i den Gang saa rige Hansestad betale store Løsepenge, bl. a. lod Kongen paa Torvet stille tre store Ølkar, som de oversvundne skulde fylde med Guld og Kostbarheder.

Der er ingen historisk Hjemmel for, at Peder Jernskæg var med paa Gotlandstoget.

- 183 *Stob Drikkekar*, Bæger.
holdt Kuur holdt Udkig. Ordet er dannet af Winther efter det gamle Ord *Kure* Vægter, Udkigsmand.
Vismar Se tidligere Note til *Peder Jernskjæg* (177).
Hr. Peder har vel ligget ude og vogtet Farvandene syd for de danske Øer. Begivenhederne fandt Sted i 1358.
Jens Due historisk Person fra Dr. Margrethes og Erik af Pommerns Tid. 1400—1409 nævnes han som »Hoffmester« (Huitfeldts Krønike I, 633. Smlgn.: Kr. Erslevs »Erik af Pommern« 110 og 456). Men han synes at være fratraadt Embedet, indtog dog fremdeles en høj Stilling, nævnes 1418 som en af Kongens »Raader« (Huitfeldt 672). 1396 nævnes han som Høvidsmand paa Hålsingborg (Suhms Danmarks Historie XIV, 396).
- 184 *see min Leilighed* udspejle Forholdene, søge at finde en gunstig Lejlighed.
Sancte Crispin St. Crispinus led Martyrdøden under Kejser Diokletian Aar 287.
loved mig her brugt af Winther i den ellers ukendte Betydning: anraabe, paakalde.
- 184 *det hellige Blod i Schwerin* Grev Henrik af Schwerin havde fra Palæstina hjembragt en Draabe af Christi Blod, indesluttet i Jaspis, som han i 1222 højtideligt overgav til Domkirken i Schwerin. Relikvien drog mange Pilgrimme did (se Ellen Jørgensen: »Vademar Afterdag« (1911), Side 53).
- 187 *Toning* Landtoning, den Maade, hvorpaa Landet eller Kysten toner s: fremtræder, set ude fra Søen.
Solfald Solnedgang
Fakkebjerg paa Sydspidsen af Langeland.
- 188 *Jeg har Jer valgt en Hustru* I »Ringens Indskrift« [nærv. Udgaves tredje Bind] har Winther ligeledes skildret Dr. Margrethe som Giftermaalsformyndereske.
- 188 *Marri Skave* se *Indledningen* XXIII.
fornem Slægt Slægten uddøde 1583. Dens Historie kendes kun ufuldstændigt, men den omtales som »en

gammel Slægt« (se »Lexicon over adelige Familier« (1787, 2. Bind)).

Hr. Dues Gaard Herregaarden Krageholm i Skaane tilhørte Due-Slægten. Se »Svenska Slott oc Herresäten« (I, 138). Det er dog tvivlsomt om Winther har vidst det eller han blot har tænkt paa, at Due var Høvidsmand paa Hälsingborg.

191 *Ørethings Borg* Vordingborg

I »Danske Atlas« (III, Side 100) giver Pontoppidan følgende Forklaring under Omtalen af Vordingborg: »Men da Saxo Grammaticus kalder Stedet Ortunga, saa giver P. J. Resenius O. Wormii Meening mere Bifald, naar han i Monum. Dan. L. II. udleder Navnet fra *Øreting* et Rettergangs Sted, som her blev holdt ved Strandbredden, hvilken sidste kaldtes *Aar*, *aur* eller *ør*, som er at see af flere Byers Navne. Følgelig kunde *Øreting* eller *Orting* letteligen ved Udtale blive til *Vorting*, og da der siden bygtes Borg og Fæste, blev Navnet *Vortingborg*.

192 *Inden Kirke hun læse* uden at hun endnu var mødt i Kirken første Gang efter at hun havde født sit Barn (»Kirkegangskone«). Se Feilberg »Dansk Bondeliv« (II, 72).

193 *Fru Ida Grabbe* synes ikke at have Tilknnytning til nogen historisk Person i Tiden for Digtet.

193 *Stegfred* Frille

198 *Afløsning* Synsforladelse, Absolution.

199 *Fru Margrethe lagdes under Marmelstenen hen* Dronning Margrethe døde 1412 og ligger begravet i Roskilde Domkirke.

forloved gav Orlov, Afsked

Skovkloster ved Nestved. (Se Noten i Første Bind, 365).

200 *Oprørets Tunge mumler* Smlgn.: Elementerne var i Oprør : i voldsom Bevægelse.

201 *Brud Kæreste, Fæstemø,*

Paa Herreborgen

204 *Fensmark* omtrent 7 Kilometer nordøst for Nestved. (Se Noten i Første Bind, 372).

Kalkerup og Sipperup Landsbyer i Fensmark Sogn. *blomsterklædte Maitræ* Winther skildrer her den gamle Bondeskik »at ride Sommer i By«, dog synes han i sin Skildring af »Sommer i By«Stadsen« at have indblandet Træk fra en lignende gammel Skik »Faste-lavnsstadsen«, hvor det lystige Element kommer til, med Drengene udklædte som Piger og en Bajads eller Nar »hvis Bestilling var i Forening med øvrige Kollegaer at møre Folk med al Slags Spas og Kommers«. Se P. Jensen: »Snesere Sogn« (452—458).

Mai-Greven Karlens Fører kaldtes Majgreven, han havde to Kranse anbragt paa Kors over Skuldre og Bryst, hvoraf den ene var tiltænkt den af Pigerne, han kaarede til sin *Majinde* (Majbrud, Majgrevinde).

Rønning Molbech forklarer det i sit Dialektleksikon: »i Lolland og Falster (og Fyen?) Mønning paa et Huus«. Rimeligvis har Molbech som Kilde haft Winthers Samling af lollandske og falsterske Ord. Se *Indledning XIII*. Winther rettede det i de senere Oplag til *Mønning*. *Sognefogeder* fandtes endnu ikke paa Erik af Pommerns Tid.

Holmegaard Herregaarden Holme eller Holmegaard, der ligger for Enden af den store Porsmose tæt ved Fensmark (Første Bind, 364).

205 *Hr. Iver Bugges Godtøl* Toget drog fra Gaard til Gaard og blev trakteret, hvor det kom ind. Nogen »Iver Bugge« har aldrig ejet Holmegaard.

206 *i en vanlig Dragt* 3: i en Adelsmandsdragt.

208 *grimet sværtet*.

209 *Voldermisse* eller Valborgmesse (»Skøn Valborgs Dag«), den 1. Maj.

209 *dette børstede Sviin* se Noten til Side 231.

210 *Det første Kys jeg tager, det hører mig jo til* Hentydning til Herremændens gamle Ret til at tilbringe Brudenatten hos Godsets Kvinder, den saakaldte »jus primæ noctis«.

I »Studiebogen« (Side 40) har Winther noteret ned: »Jus primæ noctis. Suhm D. H. I. p. 215, IV p. 769.« Det er fra Vedel Simonsens »Danske Slottes Bygnings-

- historie«, hvor der (Side 50) læses: »Selv til den i de sydlige Lande saa berygtede første Natts Rett hos Vasallernes Brude findes flere, skjønt som det synes, fabelagtige Spoer her i Norden (f. Ex. D. H. I. p. 215, IV, p. 769).«
- 210 *mussig* gnaven.
- 211 *Mørkestuen* I »Studiebogen« (Side 42) har Winther noteret fra den ovennævnte Afhandling af Vedel Simonsen »Porttaarnet brugtes som Fængsel — kaldtes Mørkestuen.«
Fant Landstryger. *Gant* Løjer, Kommers.
- 212 *Ladegaarden* Avlsgaarden. Winther tænker sig Ladegaarden liggende tæt ind til Hovedgaarden, blot adskilt fra den ved Grave, Vindebro og Port (Vedel Simonsens Afhdl. Side 60) og Ladegaard og Staldgaarden forenet, som det var Skik i nyere Borge (Simonsen, 67). Disse Bygninger udgjorde den saakaldte »Forborg« (Simonsen, 68).
- 213 *den indre Borggaard* den aabne Plads omgivet af Hovedbygningen (Borgen) med dens Fløjbygninger.
Madsvend Kok.
- 214 *gjenned* jagede, drev
- 215 *Vase* Vej over en Mose, lavet af Risknipper eller lignende
Eselet
- 218 *Bislag* en mindre Udbygning foran Gadedøren, dannet af et udhængende Tag, der hviler paa Stolper.
Træd Kjærling ei paa Taaen, og rør ei Mandens Byld Talemaaden kendes ellers ikke, synes dannet af Winther selv i folkelig Stil.
- 219 *Barn er i By bærf, som det er hjemme lært.* Et gammelt Ordsprog (Nr. 332 hos Peder Lolle) hedder: »saa ær barn i by bærf [5: artig, velopdragen], som hieme ær lærth [5: af Barnets Optræden kan man slutte, hvorledes Hjemmet er].« Folmers Anvendelse er lidt fri: han er altid den samme, altid sig selv, frimodig og aabenhjærtig.
- 220 *Spøl* Børme, Spillevand.
- 221 *St. Jørgen* det nordiske Navn paa St. Georg. en af

den katolske Kirkes berømteste Helgener. Ved at dræbe en frygtelig Drage befriede han en Prinsesse af dens Vold.

Kongens Vælde Her sigtes til de fra Valdemar Atterdags Historie alment kendte Stridigheder mellem Kongen og de danske, især jyske Herremænd. I »Ridder Kalv« (Første Bind, 362) havde Winther benyttet en Episode fra disse Forbund og Oprør mod Kongen.

222 *Velskland Italien*

Keiserens Hær Den tysk-romerske Kejser Karl (IV). Hans Tog i Italien, der afsluttedes med hans Krøning i Rom, falder i Aarene 1353—1355. Om nogen Belejrning og Erobring af Rom var der ikke Tale.

Fænnik Hærafdeling. Afdeling Soldater (betyder opr. lille Fane).

Perus Perugia, en smukt beliggende Bjergby i Mellemitalien (Umbrien). Paa Italiensk: Perusa.

224 *Tønder* let fængeligt Stof, anvendtes tidligere til at opfange Gnisten, naar man slog Ild.

226 *Valet* Farvel

et hvidblisset Esel Ideen til Forvandlingshistorien har Winther laant fra Apulejus' [romersk Digter, 2. Aarh. e. K.] satiriske Roman »De asino aureo« (»Om det gyldne Æsel«). Hos Apulejus læses Trolddommen ved, at Æselet æder Roser.

227 *Bimpler* Trædunke til Drikkevarer.

229 *Bysvenden* Politibetjenten

231 *I Ederst Skjold I fører et halvt blodigt Sviin* Buggernes Vaabner beskrives i »Lexicon over adelige Familier« (1771, I, 95) bl. a. følgende: »Feldtet sølv, deri et halvt sort guldbevæbnet Vildsviin, en sort og hvid Skaktavl over det afhugne Liv, hvoraf Blodet neddrypper. Paa Hielmen et halv opstaaende sort Vildsviin.«

233 *sagde af* fortalte om.

235 *Inger* Rhitras Terne.

235 *Rudel* i Jagtsproget Betegnelse for en lille Flok Kron- eller Daadyr, anført af en ældre Han.

- 236 *Alverdens Haab og Trøst* Frelserens Billede, Krucefikset.
Eller Elletræer. I ældre Sprog og endnu i Dialekt: en Elle, Flertal Eller.
gjennest om den hurtigste, mest direkte Vej (smlgn.: Genvej).
I Jægerhuset
- 237 *Køgeborgen* Gurre
St. Albani Fest Alban er Navn paa to bekendte Helgener (Englands første Martyr † 303 og Mainz's Skyts-helgen † omtr. 400), som begge dyrkedes i Danmark. Den 21. Juni fejredes som deres fælles Helgendag.
- 238 *Kleppert* en lille, stærk og hurtig Hest.
frag rask, veludviklet af Vækst
I Skjold den hvide Ibskøl Se Notcn 177.
St. Hubert, han var Jægerens Skytspatron.
- 239 *Hovedlav* Hovedtøj til Hest.
Helm Ro (smlgn. at helme).
- 240 *Unnen* Middagsmad.
Skiven Bordet.
- 244 *Gimmerlam* betyder Hunlam (modsat Vædderlam). Bruges i sjællandsk Dialekt om Faarets (Gimmerens) første Lam. Winther bruger Ordet forkert, har vel ment Hunfaaret.
- 248 *freidig* lystig, fornøjelig (Tysk: freudig).
St. Hans' Aften
- 250 *Som en kulsort Morinde* I sin »Studiebog« (Side 17) har Winther gjort følgende Notat, der kan tjene som Forklaring paa Billedet: »Den natlige Ildebrand saae ud som et Guldsmykke paa en Negerindes Barm.«
Mundgodt et oldnordisk Ord, som betød hjemmøbrygget Øl.
Lad ophøjet Bræddegulv (Tribune).
- 252 *Dandsen gik saa let igjennem Lunden* smlgn. Omkvædet til Elverskud-Visen: »Men Dandsen den gaaer saa let gjennem Lunden!«
- 253 *Vigilie* Nattemesse.
Uglens Hjerte
- 256 *Boddik* lille, rund Træsøske med Laag.

- 258 *den udsyete Søm* de broderede Figurer paa Teppet. Stedet kan oplyses af Vedel Simonsens Afhandling om Folkeviserne («Nordisk Tidsskrift», III, 201): »At *sømme* betyder sædvanlig heller ikke den almindelige Søm, eller Syning; men egentlig . . . at *udsye* eller brodere med Billeder og Figurer; (hvad man ogsaa endnu for ikke meget lang Tid siden, forsaavidt der broderedes med hvidt paa hvidt, kaldte *Hvidsøm*).
- 261 *Nattens stærke Gud Czernobog*.
- 262 *indmuret* se Noten Side 141 (366).
tør kun ved behøver kun.
- 265 *Retmæsigt* Maal, »Takt«. Ordet er lavet af Chr. Winther.
Befrielsen
- 267 *Mandebloods Knopper* Blomsterknopper af Planten *Hypocrepium perforatum*. De indeholder en rødlig Saft.
- 269 *Talar* Kutte.
- 270 *slug listig, snu*.
- 271 *Credo* (Latin) jeg tror. Begyndelsen af Trosbekendelsen.
Patermoster (Latin) Fadervor.
- 273 *side langt nedhængende*.
svinebandt bandt hans Hænder paa Ryggen.
faae (i den ældre Betydning): give.
- 280 *Fald Faldgruber, Fælder*.
I *Riddersalen*
- 284 *Han mindedes* den følgende Skildring af Erik af Pommerns Liv bygger paa almenkendte historiske Træk. Holberg skriver i »Danmarks Riges Historie« (I, 591): »Saaledes forfuldte Ulykken ideligen denne Konge, besynderligen til Søes; thi, enten han gjorde Vinter- eller Sommer-Reyser, saa kom han kun med den halve Flode tilbage.« Fr. Hammerich skriver i »Danmark under de nordiske Rigers Forening« (I, 1849, Side 67): »Hvor han viste sig, gik Alt imod, selv Naturen var fjendsk, og Storm og Uveir forfulgte ham.«
- 285 *fromme Vandring* Om Kongens Pilgrimsrejse (1424), paa hvilken han blev genkendt i Jerusalem og maatte løskøbe sig for store Pengesummer fortæller Historie-

kerne fra Huitfeld og opefter. Erik blev dog ikke fængslet og det var ikke de Holstenske Grever, der stod bag Svigen, men en Østerlænding, der havde set ham hos Kejser Sigismund, og som »viste hand vaar en Konge offver 3 Kongeriger / den affcontrafeyet hannem tilforne / førend han affdrog / oc sendte til sine bekiente udi Syrien / oc Soldanens Land hans Contrafeyee« (Huitfeld I, 711).

Syd for Eiderstrømmen de Holstenske Grever. Smlgn. Side 133.

287 *hvad Fædrene har havt Sønderjylland.*

brøster slaar fejl, svigter.

288 *Frammers Forstue, Forsal.*

I Vedel Simonsens Afhandling om »Danske Slottes Bygningshistorie« beskrives Hovedbygningens Indre, nederst Kælderen og i næste Etage »Gang med Forstue, altsaa den i Kæmpeviserne saa kaldte Tillie (Tyskernes Diele) hvorimod bemeldte Forstue i Almindelighed ellers kaldes Frammers eller Fræmmers (Side 99—100).

aabned Svenden Døren I ovennævnte Afhandling (Side 98) fortæller Vedel Simonsen, »at der i Middelalderen synes under Navn af Dørsvend at have været en egen Oppasser beskikket til at bevogte samme (»: Indgangsdøren)«.

289 *Marsk og Befalingsmand Jens Due* (se Side 183, 372) var ikke Marsk. Han var Befalingsmand paa Duborg i Flensborg, der rimeligvis er opkaldt efter ham.

292 *Brudde paa Freden i hans Gaard* De første fire Kapitler i Erik af Pommerns Gaardsret (smlgn. Noten 141, 366) indeholder Straffebestemmelserne for de forskellige Former og Grader af Brud paa Freden i Gaarden (Slottet). Paragraf 14 handler om Undsigelse: »Hvo som annen undseyer rymmæ myn herre konings gard och komme aldrich for hans øghen oc hafue uwenskap.«

293 *axlede sin Kaabe* lagde Kaaben tilrette om Skuldrene. I Fruerburet

303 *igjen* i Møde, »for at modtage ham«.

Moder og Datter

305 *En Høiryg stor*

O. D. Lütken skriver i »Præstøe Amt« (Side 51): »Ved Mogenstrup begynder et Bakkestrøg, som strækker sig næsten en Miil i Længden lige til Nestved, og bestaaer af lutter Smaastene. Disse Bakker ere saavel ved deres Steilhed som ved deres Jordsmons Beskaffenhed uskikkede til at bringes under Ploven; og det er derfor meget passende, at man har anvendt dem til Græsgang for en stor Deel fiinuldede Faar.«

310 *En Anden Efter Dronning Filippas Død tog Erik sig en Frille ved Navn Cæcilia, der skal have været en af Dronningens Jomfruer. Hun fulgte med Erik, da han 1439 flygtede fra Riget.*

311 *Klippeøens Strand Fra Danmark drog Erik til Gulland, hvor han drev Sørøveri.*

fattig og krank Fra Gulland drog Erik til Pommern (1449); han døde i den pommerske By Rügenwalde (1459), efter de ældre Fremstillinger, »udi Armøde« (Holberg).

I vort Land Pommern. Rügen, hvorfra Gulitza stammede, var 1325 blevet forenet med Pommern. Se Huitfeld (I, 802): »Aar 1438 afhende Konning Erich af Pomern / gandske Lante Ryen / fra Danmarckis Kroene / til hans Vettere Hertug Wartislaff den ældre oc yngre.«

Korset.

314 *Sproget* Bibelordet.

315 *Ypern* storbladet Ælm.

319 *ruske* rasle.

320 *Den græssede et Fjed* den gik græssende et Skridt frem.

321 *Man Manke.*

Tvekampen.

323 *Der er en Høi ved Stranden* rimeligvis Odinshøj, nordvest for Helsingør. Den er dog ikke nogen Gravhøj.

Et Farvel.

328 *boe* berede

- 329 *Maard* (rigtigere: Maar) Må.
Hr. Stranges Gaard neppe Nørholm eller Ørum, hvor-
til Strange er knyttet i Historien. Gaarden maa tæn-
kes at ligge paa Sjælland.
- 330 *Stegevender* Jernredskab med Hjul og Lodder, ved
Hjælp af hvilket Spiddet med Stegen paa drejedes over
Ilden.
- 331 *gjordede sin Lænd* egentlig: spændte et Belte om sin
Lænd, overført Betydning: tog fat.
- 335 *bede* jage (egentlig: lade (Hundene) bide).
riste (eller *rispe*) pløje første Gang (Kalkars Ordbog).
Hofbud Opbud til Krig (smågn.: Herrebud).
vrinske Hest Hingst.